

RETSMEDICINSKE HULRUMSUNDERSØGELSER FOR TILSTEDEVÆRELSE AF NARKOTISKE STOFFER

AF PREBEN GEERTINGER, KARIN HELWEG-LARSEN OG JØRGEN L. THOMSEN

1. *Indledning*

Det danske politi har i de senere år i tiltagende omfang rekvireret personundersøgelser med henblik på tilstedeværelse af narkotika i moderskede og/eller endetarm.

Undersøgelserne er ønsket foretaget som led i bekæmpelse af narkokriminalitet, specielt import og distribution af heroin. Undersøgelserne indebærer juridiske såvel som lægeetiske problemer. I Københavns Kommune foretager lægerne på Universitetets Retsmedicinske Institut de personundersøgelser, som begæres af kriminalpolitiet i forbindelse med sigtelser efter straffeloven, herunder også sigtelse for grovere narkotikakriminalitet.

2.1. *Materiale*

Materialet består af alle politirekvirerede undersøgelser for tilstedeværelse af narkotika i endetarm og/eller moderskede, der i perioden fra den 1. 1. 1982 til den 31. 12. 1985 blev foretaget på Retsmedicinsk Institut i København.

I alle tilfælde var der rejst sigtelse for overtrædelse af straffelovens § 191 (om grovere narkotikakriminalitet).

Sigtelserne var overvejende rejst ved de sigtedes hjemkomst fra udland i forbindelse med toldkontrol eller ved lokale razziaer.

Alle sigtede var før undersøgelsen af politiet blevet orienteret om undersøgelsens formål og om, at undersøgelsen ville blive foretaget af en læge.

Der er *ikke* foretaget undersøgelse på begæring af fængselsmyndigheder på mistanke om narkotika i hulrum på fængslede.

2.2. *Metode*

Ved undersøgelsen forelå en skriftlig erklæring fra den sigtede, givende tilladelse til at undersøgelsen kunne foretages. På erklæringen var anført sigtedes personlige data. Den undersøgende læge sikrede sig navne og tilhørsforhold på medfølgende politipersonale. Politipersonalet var tilstede ved undersøgelsen.

I de tilfælde, hvor den sigtede var en kvinde, blev der krævet en kvindelig politibetjent som vidne ved undersøgelsen.

Selve undersøgelsen blev udført ved indføring af een finger i endetarmen og i moderskede. Der blev ikke foretaget kikkertundersøgelse af endetarm.

Tabel 1. Kønsfordelingen og hyppigheden af positivt fund i en 4 års periode.

	Køn	N	Positive fund i %
1982	♂	25	12
	♀	29	17
1983	♂	33	21
	♀	19	16
1984	♂	44	9
	♀	23	48
1985	♂	42	33
	♀	23	13
Total	♂	144	19
	♀	94	26

Såfremt der følte fremmedlegemer, blev disse søgt udtaget uden anvendelse af instrument. Efter udtagelsen af eventuelle fremmedlegemer blev der foretaget en ny undersøgelse for at sikre, at der ikke var yderligere materiale i hulrummet.

Efter undersøgelsen blev der givet mundtlig rapport om undersøgelsens resultat til ledsagende politipersonale, og i døgnnet efter undersøgelsen blev der sendt en skriftlig rapport til den rekvirerende politimyndighed med angivelse af tidspunkt for undersøgelsen, undersøgtes personlige data, navne på medfølgende politipersonale samt undersøgelsens resultat. Disse personerklæringer danner grundlag for vores undersøgelser.

3. Resultater

Fra tidligere at have været en meget sjælden undersøgelse er antallet af undersøgelser steget til nu noget over én ugentlig undersøgelse.

Resultaterne fremgår af Tabel 1.

I 1982 undersøgtes omtrent lige mange mænd og kvinder, hvorimod der i 1985 undersøgtes knap dobbelt så mange mænd som kvinder. Hyppigheden af positive fund viste i årene 1982 til 1983 ingen betydende kønsforskel, medens der i 1984 var fem gange hyppigere positivt fund hos kvinder end hos mænd. I 1985 fandtes narkotika ved en tredjedel af undersøgelseserne hos mænd, men kun ved ca. en tiendedel af undersøgelseserne hos kvinderne. For det samlede materiale var hyppigheden af positivt fund 22%.

I Tabel 2 er materialet inddelt i danske og udenlandske statsborgere. Det ses, at der er undersøgt nogenlunde lige mange danske kvinder og mænd, mens der i alle årene er undersøgt betydelig flere udenlandske mænd end udenlandske kvinder.

Tabel 2. Hyppigheden af positivt fund fordelt på danskere og udlændinge.

	Køn	N	Undersøgelse af legemsåbninger for narkotiske stoffer			
			dansk	positivt fund	udenlandsk	positivt fund
1982	♂	25	12 (48%)	0 (0%)	13 (52%)	3 (23%)
	♀	29	27 (93%)	4 (15%)	2 (7%)	1 (50%)
1983	♂	33	24 (73%)	5 (21%)	9 (27%)	2 (22%)
	♀	19	17 (89%)	4 (24%)	2 (11%)	1 (50%)
1984	♂	44	26 (59%)	4 (15%)	18 (41%)	0 (0%)
	♀	23	19 (83%)	10 (53%)	4 (17%)	1 (25%)
1985	♂	42	21 (48%)	6 (29%)	23 (52%)	8 (35%)
	♀	23	18 (78%)	3 (17%)	5 (22%)	0 (0%)
Total	♂	144	83 (57%)	15 (18%)	63 (43%)	13 (21%)
	♀	94	81 (86%)	21 (26%)	13 (14%)	3 (23%)

Hyppigheden af positivt fund henholdsvis hos danske og udenlandske statsborgere viser intet tydeligt mønster; tallene er små.

De positive fund vedrører overvejende heroin, der var indpakket i kondomer, -hylstre med morfintabletter samt i enkelte tilfælde hash. Mængden varierede fra få gram heroin og til få hundrede gram. Værdien af stoffet på det illegale marked kan således variere fra få tusind kroner op til millionbeløb. I 1984 blev på en enkelt dag i tre personer, såkaldte narkokurere, fundet i alt ca. 600 gram ren heroin, som ved salg på gadeplan skønsmæssigt ville have indbragt godt fire millioner kroner.

4. Diskussion

I 22% af i alt 238 undersøgelser af hulrum i forbindelse med sigtelse for narkotikakriminalitet blev fundet narkotika. Narkotikamængden var i mange tilfælde så stor, at den utvivlsomt var beregnet til videre salg. Langt fra alle undersøgte anvendte selv narkotika, men kan betegnes som narkokurere, levende transportmidler på det internationale narkotikamarked.

Undersøgelserne må anses at have betydning for samfundets bekæmpelse af narkokriminalitet.

Undersøgelserne giver anledning til retslige og lægeetiske overvejelser.

Ifølge den danske retsplejelovs § 794 kan en ransagning af en sigtets bolig eller andre rum, gemmer eller person for at søge efter spor af forbrydelsen eller efter ting, som er genstand for beslaglæggelse, finde sted, når

1) sigtelsen angår en forbrydelse, som det ifølge lovens almindelige regel tilkommer statsadvokaten at forfølge, eller

2) der foreligger påviselig grund til at antage, at spor af forbrydelsen eller bestemte ting, som kan beslaglægges, dér vil være at finde.

Man sonderer mellem personlig ransagning og legemsundersøgelse. En personlig ransagning foreligger, hvor der er tale om eftersøgning af genstande, der ikke er en del af en persons organisme, på eller i en persons organisme, på eller i en persons krop.

Undersøgelser, der retter sig mod selve legemet eller organerne f. eks. negleafskrab og udtagelse af vævs- eller blodprøver, betegnes legemsundersøgelser.

Det antages i almindelighed, at undersøgelse af moderskede og endetarm henhører under § 794. En betingelse for at foretage en personlig ransagning er naturligvis, at personen er sigtet. Enten bør en formel sigtelse være tilkendegivet eller der bør foreligge en rimelig mistanke rettet mod en bestemt person, der derfor med føje kan anses som sigtet og dermed har den sigtedes rettigheder. Beslutningen om personlig ransagning skal træffes af retten ved kendelse, medmindre der foreligger samtykke eller *periculum in mora* (forspildelse af øjemed).

I sidstnævnte tilfælde kan sagen efterfølgende forelægges retten, jvf. retsplejelovens § 797. Samme regler må formentligt analogt finde anvendelse ved legemsundersøgelser.

Retsplejeloven giver ikke klare retningslinier for foretagelse af politirekvirerede hulrumsundersøgelser. Men det er ikke alene det lovmæssige grundlag for foretagelse af undersøgelserne, som giver problemer, undersøgelserne bør også for den enkelte læge medføre etiske overvejelser.

Den almindelige danske Lægeforening har ved vedtagelse af den 25.10.1976 af ETISKE REGLER FOR LÆGER understreget, at de etiske regler skal tjene til at styrke god lægegerning, og at foreningens medlemmer nøje skal sætte sig ind i dette regelsæts bestemmelser og handle i overensstemmelse med disse. Det pointeres dog, at reglerne til enhver tid må vige for de forpligtelser, der påhviler et medlem i henhold til lovgivningen.

I de lægeetiske reglers § 13 står, at en læge ikke må foretage sig handlinger, der strider mod gængs lægemoral, eller som på anden måde kan svække befolkningens tillid til læger og deres virke. Der foreligger ikke undersøgelser af befolkningens holdning til undersøgelser af hulrum i forbindelse med sigtelse for narkokriminalitet.

De forenede Nationer vedtog i 1982 principper for medicinsk etik, hvor der i princip 3 står: »Det er uetisk for læger at blive involveret i et fagligt forhold til fanger eller tilbageholdte, hvis formålet ikke alene er at vurdere, beskytte eller forbedre deres fysiske og psykiske helbredstilstand«. En lægelig undersøgelse af moderskede og/eller endetarm *alene* med henblik på at finde narkotika er således umiddelbart i strid med FNs Lægeetiske Principper. Formuleringen vil, såfremt den tages bogstaveligt, også umuliggøre en del andet retsmedicinsk arbejde, der oftere drejer sig om opklaring af forbrydelser end om behandling.

I Verdenslægeforsamlingens retningslinier for læger angående tortur og anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf i forbindelse med tvangstilbageholdelse og fængsling, den såkaldte Tokyo Deklaration af 1975, præciseres i stk. 1, at »lægen ikke må tillade, billige eller deltage i udøvelse af tortur eller andre former for grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling, uanset hvilken forbrydelse, offeret for en sådan behandling måtte være mistænkt for, anklaget for eller skyldig i, og uanset, hvad offerets overbevisning eller motiver måtte være. Dette gælder i alle situationer, herunder væbnet konflikt og indre stridigheder«.

Det kan diskuteres, hvorvidt en hulrumsundersøgelse kan betegnes som nedværdigende i Tokyo Deklarationens betydning. Det er klart, at en hulrumsundersøgelse i forbindelse med en sigtelse, altså i ikke-terapeutisk øjemed, vil kunne opleves som en nedværdigelse – ikke mindst af den uskyldige – om end formålet med hulrumsundersøgelsen naturligvis ikke i sig selv er en nedværdigelse af personen, således som formålet er med den »nedværdigende behandling«, i de situationer, som direkte er omfattet af Tokyo Deklarationen.

Lovene og de lægeetiske regler giver således ikke klare retningslinier vedrørende disse politirekvirerede, lægelige hulrumsundersøgelser.

Vi har i de år, hvor vi har foretaget undersøgelserne, fundet, at de samfundsmæssige og lovgivningsmæssige forhold vejede for at foretage undersøgelserne, når de kunne foretages uden direkte tvang.

Frivilligheden ved undersøgelserne kan dog med rette diskuteres. Erklæringer fra politiets side om en eventuel tilbageholdelse, såfremt undersøgte ikke umiddelbart vil medvirke, har formentlig i flere tilfælde medført accept; ligesom muligheden af tvang ved selve undersøgelsen i enkelte tilfælde er blevet foreholdt den undersøgte.

Et andet argument har for såvel lægens som den sigtedes medvirken ved undersøgelserne været undersøgelsens »forebyggende effekt«, idet deponeringen af narkotika i moderskede og/eller endetarm umiddelbart kan indebære en risiko for »bæren«, såfremt der går hul på emballagen. Undersøgelsen med fremdragelse af stoffet kan i så fald forebygge en eventuel dødelig forgiftning.

5. Konklusion

Der savnes et præcist lovgrundlag for retsmedicinske hulrumsundersøgelser for tilstedeværelse af narkotiske stoffer og et sådant efterlyses. Indtil dette foreligger, vil vor holdning være, at hulrumsundersøgelserne bør foretages, hvis den sigtede frivilligt går med til det.

Den enkelte læges holdning og indstilling til de lægeetiske aspekter i forbindelse med politirekvirerede hulrumsundersøgelser vil variere. Lægeetiske regler udelukker næppe enhver lægelig deltagelse ved disse hulrumsundersøgelser.

Lægen må have ret til at afslå medvirken ved tvangsmæssige undersøgelser. I lægens overvejelser om medvirken ved undersøgelserne bør sigtelsens og mistankens styrke og personens skrøbelighed indgå, og efter omstændighederne bør lægen kunne udbede sig en retskendelse før endelig stillingtagen til sin eventuelle medvirken ved undersøgelsen.

Postscript

Forfatterne er efter udarbejdelse af ovenstående manuskript blevet bekendt med: »Betænkning om legemsindgreb under efterforskning«, nr. 1104, 1987, afgivet af Justitsministeriets Strafferetsplejeudvalg. Vi har noteret med tilfredshed, at hulrumsundersøgelserne (af vagina og anus) omtales i denne betænkning og defineres som legemsundersøgelser, der kun må foretages under medvirken af en læge, så vidt muligt en embedslæge eller anden tilsvarende læge. Der foreslås etableret et præcist lovgrundlag, således at undersøgelserne kun må foretages efter retskendelse, med mindre der foreligger samtykke eller periculum in mora. Det anføres endvidere, at lægen kan og skal nægte at medvirke, hvis indgrebet ikke er lægeligt forsvarligt.

Vi foreslår, at diskussionen af de mere overordnede lægeetiske spørgsmål under hensyntagen til bl.a. internationale deklARATIONER og konventioner foretages i lægelige kollegiale organer.

Adresse: Lektor Karin Helweg-Larsen
Retsmedicinsk Institut, Københavns Universitet
Frederik V's Vej 11, DK-2100 København Ø